

**1947 MUHTARLIK SEÇİMLERİ BAĞLAMINDA URFA'DA PARTİ MÜCADELELERİ
(VALİ VE UMUMİ MÜFETTİŞİN RAPORLARINA GÖRE)****Political Party Struggles in Urfa as Part of 1947 Mukhtar Election
(According To Governor And Inspector General Reports)****Asaf ÖZKAN*****ÖZ**

1945 yılında çok partili siyasi hayata geçildikten sonra 1947 yılında köy ve mahalle muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde ilk defa parti mücadeleleri muhtarlık seçimlerinde de kendisini göstermiştir. Muhtarlık seçimleri süreci Urfa'da da oldukça hareketli geçmiştir. Urfa'da yaşanan süreç Urfa Valisi Kamuran Çuhruk ve Birinci Umûmi Müfettiş Avni Doğan'ın İçişleri Bakanlığı'na sundukları raporlarında oldukça çarpıcı bir biçimde dile getirilmiştir. Bu raporlarda hem o dönemde Urfa'nın toplumsal ve siyasal yapısı hem de bürokrasi ile siyasal iktidar ilişkileri açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Raporlar Urfa örneğinde Tek Parti dönemi kurum, kuruluş ve zihniyeti ile çok partili sisteme geçmiş bir ülkede yaşanan sıkıntıları yansıtmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Urfa Valisi Kamuran Çuhruk, Birinci Umûmi Müfettiş Avni Doğan, Urfa, 1947 Muhtarlık Seçimleri, CHP, DP

ABSTRACT

After transition to multi-party system in 1945, borough and district mukhtar elections were held in 1947. In those elections, political party struggles came up in mukhtar elections for the first time, too. The period of mukhtar elections was very active in Urfa, too. The process that took place in Urfa was strikingly expressed in the reports that were presented to the Ministry of Internal Affairs by the Governor of Urfa, Kamuran Çuhruk and the First Inspector General, Avni Doğan. In those reports, both social and political structure of that period's Urfa and the relations between bureaucracy and political power were clearly displayed. As one can see in the Urfa example, reports show the problems of a country which passed to multi-party system with the organization, corporation and mentality of one-party system.

Keywords: Governor of Urfa Kamuran Çuhruk, First Inspector General Avni Doğan, Urfa, 1947 Mukhtar Elections, CHP, DP

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksekokulu, asaf.ozkan@atauni.edu.tr

Giriş

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1923'ten 1950 yılına kadar kesintisiz bir şekilde iktidar partisi olarak ülkeyi yönetmiştir. 27 yıllık iktidarı sürecinde kısa Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyleri bir kenara bırakılırsa 1945'e kadar CHP Türkiye'nin tek partisi idi. II. Dünya Savaşı'nın demokrasilerin zaferiyle sonuçlanması ve dünyadaki tek partili otoriter/totaliter rejimlerin yıkılması veya zayıflaması ile birlikte Türkiye'de de tek parti rejimi güç kaybetmeye başladı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te söylediği "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" (Çavdar, 1983: 2062) sözü tek partili rejimin sonunun yaklaştığını haber verir gibiydi. Cumhurbaşkanı'nın bu ifadelerinden cesaret alan Nuri Demirağ ve arkadaşları Milli Kalkınma Partisini kurmak için harekete geçtiler. 7 Temmuz 1945'te İçişleri Bakanlığına sundukları kuruluş dilekçesi kabul edildi ve 5 Eylül 1945'te Bakanlar Kurulu tarafından onaylandı. Böylece Türkiye'de ikinci parti resmen kurulmuş oldu (Koçak, 2010a: 654). Milli Kalkınma Partisi'nin resmen faaliyetlerine başlaması için 22 Eylül 1945 tarihine kadar beklenmektedir (Koçak, 2010a: 674-676).

1945 yılının bahar aylarından itibaren CHP'ye karşı asıl muhalefet, partinin kendi içerisinde ortaya çıkmaya başladı. Özellikle Mayıs ayında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve yine aynı dönemde Meclise gelen 1945 Yılı Bütçe Kanunu tasarısı, CHP içinde sert eleştirilere neden oldu. Parti içi muhalefetin önderleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Haziran 1945'te Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen "Dörtlü Takrir"i Meclise sundular. Bu süreç adı geçen muhaliflerin önderliğinde 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla sonuçlandı. ¹

DP'ye kuruluş sürecinde ve sonrasında ilk anda başta İnönü olmak üzere bazı CHP'liler oldukça sıcak yaklaştı ve kuruluşunu destekledi. Ancak bu destek çok kısa sürdü. Çünkü yaklaşık 22 yıl ülkeyi tek başına yöneten, bürokrasiyi, siyaseti, orduyu kısaca devlet ve toplum hayatını kontrol eden CHP içerisinde tek parti rejimini devam ettirmek isteyen kesimler vardı ve bu kesimler ilk fırsatta muhalefeti tekrar ortadan kaldırmak istiyordu. CHP'nin bürokrasi üzerindeki etkinliği de hala devam ediyordu. Nitekim DP liderlerinden Celal Bayar da bazı merkezlerde vali ve kaymakamların yeni partinin teşkilatlanmasını engellemeye çalıştığını iddia etmekteydi (Kayış, 2008: 402).

CHP, DP'nin merkez ve taşrada teşkilatlanmaya başlaması ve bütün baskı ve yıldırımlara rağmen, halkın bu partiye meylenmesi üzerine bazı tedbirler almaya yöneldi (Goloğlu, 1982: 45-46). İlk olarak 1946 yılının Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimlerinin aynı yılın Mayıs ayına, 1947'nin Mart'ında yapılması gereken milletvekili seçimlerinin de 1946'nın Temmuz ayına alınması kararlaştırıldı (Çavdar, 1983: 2065; Kayış, 2008: 402).

¹ Demokrat Parti'nin kuruluş süreci hakkında geniş bilgi için bk. Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul, 1982; Koçak, *İkinci Parti*, I; Çavdar, "Demokrat Parti".

CHP'nin seçimleri öne alma manevrasının sebebi henüz teşkilatlanmasını tamamlayamamış DP'yi hazırlıksız yakalamaktı. Öyle de oldu ve DP 8 Mayıs 1946'da belediye seçimlerine katılmama kararını açıkladı. Bununla birlikte diğer muhalif parti Milli Kalkınma Partisi belediye seçimlerine katılacaktı.² Katılımın çok düşük olduğu 26 Mayıs'ta yapılan belediye seçimlerini büyük oranda CHP adayları kazandı. Ancak seçimler sırasında yerel bürokratlar ve jandarmanın vatandaşa karşı tutumu nedeniyle CHP, muhalefet tarafından şiddetle eleştirildi.³

Belediye seçimlerinin ardından 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanunla Türkiye'de ilk defa 21 Temmuz 1946'da tek dereceli ve çok partili milletvekili seçimi yapıldı. Seçim sonuçlarına göre 395 CHP'li, 66 DP'li ve 7 bağımsız aday milletvekilliğini kazandı. Açık oy gizli tasnif ilkesinin uygulandığı bu seçimlerde muhalefet, CHP'nin iktidar gücü ile bürokrasiyi kullanarak usulsüzlüklerle seçimi kazandığını iddia ediyordu.⁴ Bu iddialar çerçevesinde, söz konusu seçimlere ilişkin tartışmaların günümüze kadar devam ettiği söylenebilir.

Bütün olumsuzluklara rağmen, 1945'te geçilen çok partili siyasi hayat devam ediyordu. Ancak CHP'nin ve CHP'ye bağlı bulunan bürokrasinin muhalefete karşı tutumu, seçimler sürecindeki davranışları demokratik idareye uygun değildi. Bu uygunsuzluk 1947 yılında yapılacak olan köy ve mahalle muhtarlık seçimlerinde de kendisini gösterecektir.

Bu çalışmada 1947 yılında yapılan muhtarlık seçimleri sürecinde Urfa'da yaşanan siyasi mücadeleler, Urfa Valisi Kamuran Çuhruk ve Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın ayrı ayrı hazırladıkları raporlar bağlamında ele alınacaktır. Urfa'nın CHP açısından önemle üzerinde durulması gereken yönü belediye seçimlerinde Urfa Belediye Başkanlığı'nı MKP adayının kazanmış olması idi. Ayrıca İl Genel Meclisi seçimlerinde de muhalefet üç sandalye kazanmıştı. Yine Urfa'nın ilçelerinden Birecik ve Suruç'ta da CHP belediye seçimlerini kaybetmişti. Hal böyle olunca CHP Urfa'daki seçime daha fazla önem vermek durumunda kalmıştı. Kamuran Çuhruk ve Avni Doğan'ın raporları, çok partili siyasi hayata geçiş döneminde kırsal kesimde parti mücadeleleri, bürokrasi-siyaset ilişkileri ve siyasal partilerin taşradaki örgütsel yapıları ve temsilcileri hakkında Urfa özelinde önemli ayrıntılar ve bilgiler içermektedir. Raporlara geçmeden önce Türkiye'de 1947 muhtarlık seçimleri süreci hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

1947 Köy ve Mahalle Muhtarlık Seçimleri

² Milli Kalkınma Partisi de seçimin yapılacağı 26 Mayıs sabahı saat 11'de seçimlerden çekildiğini duyuracaktır. Ancak iletişim imkânları göz önünde bulundurulduğunda bu çekilme ancak sembolik bir anlam ifade etmektedir (Cemil Koçak, Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar, II, İstanbul, 2012, s. 389).

³ Belediye seçimleri ile ilgili tartışmalar ve seçime katılım oranları hakkında geniş bilgi için bk. Koçak, İktidar ve Demokratlar, II, s. 394-408; Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s. 46-50.

⁴ 1946 milletvekili seçimleri süreci ve tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s.59-70; Koçak, İktidar ve Demokratlar, II, s. 515-524.

1946 Belediye Seçimlerindeki tartışmalar ve milletvekili seçiminde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle yapılan eleştiriler nedeniyle CHP, 1947 yılında yapılacak muhtarlık seçimlerine özel önem veriyordu. CHP Genel Sekreteri adına Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu imzasıyla CHP İl İdare Kurullarına gönderilen 16 Ocak 1947 tarihli genelge, CHP'nin Köy Muhtarlık seçimlerine verdiği önemin göstergesi olarak ele alınabilir. Genelgede; Şubat ayı içerisinde yapılacak seçimlerde kazanacak kimselerin, dört yıl içinde yapılacak belediye, il genel meclisleri ile milletvekili seçimleri sırasında önemli rolleri olacağı için bu seçimlerde CHP'nin adaylarının kazanması konusunda azami gayretin gösterilmesi isteniyordu (BCA, 490.01/7.35.6-1).⁵

Faik Ahmet Barutçu imzasıyla gönderilen 5 Şubat 1947 tarihli ikinci genelgede yine CHP'nin seçimi kazanması gerektiği vurgulandıktan sonra Demokrat Parti'nin de bu seçimlere büyük önem verdiği belirtilerek DP'nin bu yolda yaptığı propaganda faaliyetleri konusunda örgüt bilgilendirilmişti. Buna göre Demokrat Partililer; yaptıkları propaganda çalışmalarında muhtarlık seçimini kesinlikle kendilerinin kazanacaklarını, ardından da milletvekili seçimlerini yenileyeceklerini iddia ederek köylerde Demokrat Parti Ocağı açıp o köyde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimini kazandıran köy ocak reisi ve üyelerine köy bütçesinden maaş bağlanacağına dair söz veriyorlardı. Ayrıca Demokrat Parti kazanırsa köylerde ocak kurucu üyelerinden ve DP'ye oy verenlerden köy salması, köy bütçesi parası, köy okulu inşaatı parası almayacaklarını taahhüt ediyorlardı. Yine genelgede DP'lilerin halkı kendi adaylarına oy vermeleri konusunda tehdit ettikleri de iddia ediliyordu. (BCA, 490.01/7.35.16-1,2).

Demokrat Partililerin propaganda faaliyetlerini bu şekilde anlatan Barutçu, bu propagandalar karşısında CHP Örgütünden beklentilerini şu şekilde açıklıyordu:

"... bu gibi bulandırıcı ve şaşırtıcı propagandalar karşısında, bizim de tetik, uyanık ve daima faal olmamız lazımdır. Kendisine sureti haktan görünerek söylenecek propagandalara enini boyunu düşünmeden kapılabilecek, saf ve temiz yürekli köylülerimiz bulunabilir. Onları her vesile ve fırsattan faydalanarak seçimler başlayıp bitinceye kadar geçecek önümüzdeki zaman zarfında arasız faaliyet göstermek suretiyle aydınlatmak ve seçimi behemehâl kazanma uğrunda hiçbir gayreti, fedakârlığı esirgememek ödevi karşısındayız.

Bu önemli ödevi imanlı ve idealist arkadaşlarıma bir kere daha hatırlatmayı lüzumlu ve faydalı buldum". (BCA, 490.01/7.35.16-3).

CHP'nin oldukça önem verdiği söz konusu Köy Muhtarlık seçimleri 20-28 Şubat tarihleri arasında tamamlandı (BCA, 490.01/7.35.16-3). Köy Kanununa göre çok ufak ve birbirine yakın köyler birleştirilerek tek bir muhtarlık haline getirildiği için 40.000 küsur köyün seçiminde toplam 34.055 muhtar seçildi. Bunlardan 32.298'ini CHP, 1289'unu DP, 467'sini Bağımsızlar ve 1'ini de İşçi ve Çiftçi Partisi adayları kazandı [Ulus, 2 Haziran 1947; http://eski.yerelnet.org.tr/secim_analizleri_1946.php (24.05.2013)].

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490.01, Yer No: 7.35.6-1.

Köy yönetimi seçimlerinde parti unsurunun ilk defa devreye girdiği bu seçimlerde CHP ezici bir üstünlük sağlamıştı [http://eski.yerelnet.org.tr/secim_analizleri_1946.php (24.05.2013)]. Fakat köy muhtarlık seçimlerinde de belediye ve milletvekilliği seçimlerinde olduğu gibi birçok yerde olaylar çıkmış, CHP iktidar partisi olma avantajını kullanarak jandarma marifetiyle baskı ve sindirme yoluyla seçimleri kazanmaya çalışmıştı. Bu durum DP'lilerin şiddetli eleştirilerine ve itirazlarına neden oldu. Özellikle İçel (Mersin)'e bağlı Aslanköy'de DP'li aday kazanmasına rağmen seçimin yenilenmesi, ancak yine aynı aday kazanınca köy halkından 45'i tutuklu olmak üzere 92 kişinin mahkemeye verilmesi büyük rahatsızlıklar doğurdu. Yine, Gümüşhane, Konya, İzmir, Afyon, Çorum ve Amasya gibi yerlerde de seçimlerde jandarmanın köylülere baskı yaptığı haberleri yayıldı (Sakal, 2009: 137).

Köy muhtarlık seçimlerinden sonra sıra mahalle muhtarlık seçimlerine gelmişti. Mahalle muhtarlık seçimleri de 1947 yılının Mayıs ayında yapılacaktı. CHP, köy seçimlerinde olduğu gibi mahalle muhtarlık seçimlerinde de işi sıkı tutmaya çalışıyordu. CHP Genel Sekreteri adına Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu tarafından 30 Nisan 1947'de CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderilen genelgede, yine köy seçimlerinde olduğu gibi seçilecek kişilerin ileride yapılacak genel seçimlerde buldukları bölgelerde kritik roller oynayacaklarından CHP adaylarının kazanması için azami gayretin gösterilmesi isteniyordu (BCA, 490,01/7.37.7-1). CHP'nin çok fazla ciddiye almasına karşın muhtemelen hem köy muhtarlık seçimlerinde hem de daha öncesindeki belediye ve milletvekilliği seçimlerindeki yolsuzluklar nedeniyle DP mahalle muhtarlık seçimlerinde aday göstermeme kararı aldı [http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1946.php (24.05.2013)].

1947 Muhtarlık Seçimleri Sürecinde Urfa ve Urfa Valisi Kamuran Çuhruk ile Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın Hazırladıkları Raporlar

Köy ve mahalle muhtarlık seçimleri, Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi Urfa'da da oldukça hareketli geçmiştir. CHP, uzun yıllar doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde çok fazla teşkilatlanma gereği duymamıştı. 1939 tarihi itibarıyla Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli ve Van vilayetleri ile birlikte Urfa'da da CHP teşkilatı bulunmamaktaydı (Sakal, 2009: 149; Tunçay, 1983: 2024).

Diğer taraftan CHP'nin belediye seçimleri münasebetiyle de Urfa'da sıkıntıları vardı. Yukarıda belirtildiği üzere Urfa'daki 1946 Belediye seçimlerini Milli Kalkınma Partisi adayları kazanmıştı. Ayrıca Suruç ve Birecik gibi bazı ilçelerde de CHP Belediye seçimlerini kaybetmişti. Hal böyle olunca CHP Urfa'daki muhtarlık seçimlerine daha fazla önem vermek zorundaydı.

Urfa Valisi Kamuran Çuhruk'un Raporu

1946 yılı sonlarında Urfa Valiliğine tayin edilen Kamuran Çuhruk 6 Ocak 1947 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na Urfa'nın sosyo-politik durumu ve Urfa'da siyasi parti mücadeleleri hakkında oldukça önemli bir rapor sunmuştu. Bu rapor, dönemin Urfa'sının hem toplumsal, hem siyasal hem de ekonomik durumu hakkında aydınlatıcı

bilgiler verdiği gibi Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçtiği bu dönemde Urfa'daki siyasi parti örgütlenmelerine dair önemli bilgiler de ihtiva etmektedir.

Vali Kamuran Çuhruk raporunda öncelikle Urfa'nın toplumsal yapısına değinmektedir. Buna göre vilayetin genel nüfusu 267561'dir. Çoğunluğu merkez ilçe, Birecik kaza merkezi ve birkaç köyde olmak üzere nüfusun % 33'ü Türk'tür. İl nüfusunun hemen hemen yarısını Kürtler, dörtte birini de Araplar teşkil etmektedir.

Eğitim seviyesinin çok düşük olduğunu ifade eden Vali'nin verdiği rakamlara göre Urfa genelinde her kademedeki okul sayısı 101'dir. Okul çağındaki nüfus kırk binin üzerindeyken okula kayıtlı öğrenci sayısı ancak 7014'tür. Urfa genelinde ilk ve daha yüksek eğitim görmüşlerin oranı %3 civarındadır (yaklaşık 8000). Raporda; Halkın bu cehalet nedeniyle her türlü "iğfal ve iğvaya" açık ve idareye karşı lakayt olduğu, bu yüzden de özellikle vergi tahsilatı, nüfus sayımı, kaçakçılık ve askerî davetler konularında kanunların uygulanmasında sıkıntı yaşandığı belirtilmektedir.

Urfa halkının Cumhuriyet ve Cumhuriyetin kazanımları hakkında sağlam bir fikir ve bağlılık sahibi olmadığını ileri süren Kamuran Çuhruk; vilayetin genel durumunun maddi ve manevi olarak ortaçağvari bir derebeylik düzeninin özelliklerini gösterdiğini ifade etmektedir. Urfa'nın genel durumu hakkında bu kısa değerlendirmeyi yapan Vali, yapılması gerekenleri şu şekilde özetlemektedir: "Bugün için manzarayı cezri olarak değiştirmekten ziyade memleket menfaati icabı olarak; tanınmış aile ve aşiret reislerini şımartmadan tutmak ve köylüye bu hususu hissettirmeden gayeye ulaşmanın en iyi bir hareket tarzı olacağı kanaatindeyim" (TTK, K. No:6, D. No: 3/II-B).6

Raporun ikinci kısmında; Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve yalnızca merkezde olmak üzere Milli Kalkınma Partisi'nin teşkilatlanmış olduğu belirtilerek Urfa'da bu partilerin merkez ve kazalardaki teşkilatları, kurucuları, üyeleri ve bu partilere meyleden insanların özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Urfa'da Demokrat Parti Teşkilatı

Kamuran Çuhruk'a göre; Urfa'da muhalif partileri kuranlar ve bu partilere üye olanlar bir fikir ve ideal birliğinden ziyade aileler arası rekabet, CHP'ye duyulan tepki ve menfaat hırsıyla muhalefete katılmışlardı. Merkez ve kazalardaki Demokrat Parti kurucuları ile görüşen Vali; aslında hepsinin yaptıkları işten pişman olmalarına rağmen, nüfuz ve prestij kaygısıyla sözlerinden dönemediklerini ileri sürmektedir. Çünkü muhalif partilere girerken Araplar çöp kırmak Türkler ve Kürtler ise kendi adetlerine göre yemin etmek suretiyle söz vermişlerdi.

Demokrat Parti, merkez teşkilatının yanında Urfa'nın köylerinde de hızlı bir teşkilatlanmaya gitmişti. Çuhruk bu durumu köylerde Demokrat Parti ocağı kuranların merkez heyetteki ağalara bağlılığına hamletmektedir. Vali, adet itibarıyla diğer vilayetlere

⁶ Türk Tarih Kurumu Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, Klasör No: 6, Dosya No: 3/II-B (Bu rapor TTK Arşivi Şükrü Sökmensüer Koleksiyonundan temin edilmiştir. Henüz belgelerin iç tasnifi yapılmadığı için koleksiyonda sayfa ve belge numarası belirtilmemiştir. Bu nedenle atıflarda klasör ve dosya numarası vermekle yetinilecektir).

göre çok olmasına rağmen, etki olarak fazla sürükleyici olamayacaklarını iddia etmektedir. Demokrat Parti'nin bu şekilde güçlenmesine karşı Valilik olarak alınan tedbirleri de sıralayan Vali Bey, bu konuda öncelikle şikâyet konusu olan ve valilikçe halledilebilecek meselelerin halledildiğini, yapılması zor olduğu halde Demokrat Partililerin propagandalarına konu olan noktalarda ise zabıta teşkilatı ve idare amirlerinin devreye sokulduğunu belirtmektedir.

Urfa merkezindeki Demokrat Parti teşkilatına da değinen Vali; Urfa Demokrat Parti Başkanı Reşit Kemal Timuroğlu ile CHP Milletvekili Osman Ağan arasında öteden beri husumet olduğunu, diğer üyelerin de CHP İl Teşkilatı ve Belediye Meclisi üyeliklerini kayb ettikleri için DP'ye geçerek muhalif cepheye yer aldıklarını ifade etmektedir.

Vali Kamuran Çuhruk, merkezde güçlü olan DP'ye karşı tedbir olarak münevverleri sık sık görüşme yoluyla ikna etmeye çalıştığını, cahil tabakaya karşı ise Pasavan Talimatnamesi⁷ ve devlete karşı daima borçlu oldukları için Tahsil-i Emval Kanunu'nun hükümlerini tatbik etmenin iyi netice vereceğini ileri sürmektedir.

Muhtarlık seçimlerine de değinen Vali'nin raporuna göre; merkeze bağlı köylerde DP'nin kazanma ihtimali yüzde bir bile değildir. Kaldı ki köylülerin ellerindeki topraklar beylere ait olduğu ve bunların nüfuzlarının seçimlerde rol oynama ihtimali karşısında Köy Kanunu'nun 32. Maddesinin⁸ uygulanabileceği ve bu maddenin uygulanması konusunda da kaymakamları bilgilendirdiğini ifade etmektedir. Kamuran Çuhruk, Köylerde durum böyle olmasına rağmen, merkeze bağlı mahallelerde halkın CHP'den memnun olmaması nedeniyle muhtarlık seçimlerinde CHP'nin 17 mahalleden 5-6'sını kaybedebileceğini söylemektedir.

⁷ Pasavan: Sınır bölgelerindeki yerleşim yerlerinde oturanların iş icabı gününbirlik karşıya geçmeleri durumunda kendilerine verilen geçici seyahat belgesi (Ali Şafak, Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, 4. Baskı, Selim Kitabevi, Ankara, 2002, s. 446). Pasaport Kanunu'nun Pasavan hakkındaki 19. maddesi şöyledir: "Pasavanlar veya benzeri belgeler, Türkiye Cumhuriyeti ile hem hudut memleketlerin hudut mıntıkaları dâhilinde pasaport yerine kullanılmak üzere Türk vatandaşlarına verilir. Bunların şekli, ita tarzı, muteberlik müddeti, kimlere verileceği Türkiye Cumhuriyeti ile alakalı Devletler arasında yapılmış veya yapılacak anlaşmaların hükümlerine uygun olarak İç ve Dışişleri Bakanlıklarınca müştereken tesbit edilir". (<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/951.html> (Erişim Tarihi, 07.05.2013); Ahmet Cemal Ruhi, "Pasaport ve Pasaport Çeşitleri", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XI/1-2, (2007), s. 334).

⁸ Köy Kanunu'nun 32. maddesi; köylerde büyük toprak sahiplerinin etkisini kırmaya ve köylünün özgür iradesinin gerçekleşmesine olanak sağlamaya yönelik olarak hazırlanmış gibi görünmektedir. 32. Madde şöyleydi: "Köylülerin malı olmayıp çiftlik olarak bir mal sahibine ait köylerde muhtarın ve ihtiyar meclisi azasının halk tarafından serbestçe seçilmesine kaymakam ve nahiye müdürü yakından bakmağa mecburdur. Böyle köylerde köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azası seçerken çiftlik sahibinin karışması sebebiyle halkın ezildiği görülürse kaymakamın teklifi üzerine köy muhtarını vilayetin valisi seçer ve köye bildirir. Bu yolda seçilmiş köy muhtarını tıpkı köylü tarafından seçilmiş köy muhtarına benzer ve onun bütün işlerini görür" (Sicill-i Kavânin, 1, (24 Nisan 1336-31 Teşrin-i Evvel 1341), Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 371-372).

Demokrat Parti'nin Siverek ilçesindeki teşkilatına da değinen Vali'ye göre; buradaki teşkilat aileler arası mücadele ve CHP eski müfettişi Ahmet Gürel (Zonguldak Milletvekili)'in bölgeyi iyi tanınamaması nedeniyle yaptığı hatalardan doğmuştu. Bunun sonucunda da belediye başkanı seçimini Milli Kalkınma Partisi adayı kazanmıştı. Siverek ilçesinde altısı merkezde olmak üzere yedi DP ocağı vardı. Parti mensupları hakkında da bilgi veren Vali; kurucuların çoğunlukla Kürt ve başkanın ise Başkan Çepo diye anılan Hasan Çepik olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kazanın önde gelen ailelerinden Küranlıların DP'yi desteklediğini ifade ederek aile reisi İbrahim Küran'ın "kürtçü ve mütegalibe" olduğunu, Şeyh Sait isyanında geçici olarak batıya nakledildiğini ve B Fişine⁹ kayıtlı olduğunu yazmaktadır.

Siverek CHP teşkilatına da değinen rapora göre; CHP ilçe başkanı Hasan Vural Karavar Kürt Beylerinden ve B Fişine dâhildir. Çevrede pek seilmeyen Hasan Vural CHP Müfettişi Ahmet Gürel ve Kaymakam Avni Molu'nun şahsi kaprisleri ve çevreyi dinlememeleri nedeniyle başkanlığa seçilmiştir. Kamuran Çuhruk; hakkında çeşitli şikâyetler olmasına rağmen, Hasan Vural'ın değiştirilmesini, DP'lilerin kendi teşebbüs ve güçleri ile yaptırıklarına dair propaganda malzemesi yapabilecekleri gerekçesiyle yerinde bulmamaktadır.

Çuhruk'un iddiasına göre; Birecik ilçesindeki DP teşkilatlanması da aile mücadelelerinin bir sonucuydu. Kazada CHP teşkilatı önde gelen ailelerden Kanlı ailesinin elinde idi. Diğer ailelerden Sözman ve Deniz ailesi Kanlı ailesiyle aralarındaki kan davası nedeniyle CHP'ye cephe alarak DP'yi kurmuşlardı. Belediye seçimini ise bu iki ailenin desteği ile bağımsız aday kazanmış, CHP adayı kaybetmişti.

Vali, Birecik'te CHP'nin konumunu düzeltmek için Sözman, Deniz ve Kanlı aileleriyle görüşmeler yapmıştı. Sözmanların reisi Suphi Sözman ile Kanlı ailesinin reisi Mustafa Kanlı'yı bir araya getirerek aralarındaki soğukluğu gidermeye çalışmıştı. Kaydettiğine göre, Suphi Sözman, kendisinin siyasetten çekileceğine ve Necip Deniz'in de DP İdare Heyeti'nden istifa edeceğine dair söz vermişti. Bunun karşılığında mevcut Belediye Başkanı istifa ettirilerek yerine Necip Deniz seçtirilecekti. Birecik'teki parti teşkilatlanmalarına gelince, CHP kaza merkezinde zayıf, köylerde çok güçlüdür. DP'nin merkezde bir, köylerde iki olmak üzere toplam üç ocağı bulunmaktadır.

Vali Çuhruk'un raporundan anlaşıldığına göre Urfa kazaları içerisinde CHP'nin en fazla zorlandığı kaza Suruç'tu. Aşiret ve kabile sisteminin etkisi altında olan kazada nüfusun çoğunluğu Kürt ve Araplardan oluşuyordu ve önemli bir kısmı geçimlerini kaçakçılıkla sağlıyordu.

Kazada Pijanlı ve Dinayi Aşiretleri etkin rol oynamaktadır. Pijanlı Aşireti Reisi Mustafa Hoybuncu, Suriye'de bulunan Şahinzadeler ve Fransızlarla ilişkisi olan birisi olarak tanımlanmaktadır. Isparta'da ikamete memur edilmişken afla geri dönmüştür. Azılı bir Kürtçü olan oğlu Galip Yüksel, kazada Demokrat Parti'nin kurucularındandır. Vali, Galip Yüksel'le görüşerek onu DP'de faal rol oynamaktan vazgeçirmiştir.

⁹ Raporda sık sık geçen ve devlet istihbarat birimleri tarafından kaydedildiğini düşündüğümüz "B Fişi"nin ne olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Raporda, Dinarlı Aşireti Reisi Salih Seyfo (Kılınçıt) da Kürtçü, eşkıyalıktan mahkûm edilmiş, İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmişken hapishaneden kaçmış, (B) fişine kayıtlı olarak tanımlanmaktadır.

Vali'nin kaydettiğine göre Suruç Kazasında merkezle birlikte 31 DP ocağı vardır ve daha da genişlemeye müsaittir. Buna sebep olarak, CHP'nin teşkilat itibariyle zayıf olmasını ve memurların arasında geçimsizlik bulunmasını göstermektedir. Vali; bu memurlardan birisi olan Kaymakamın değiştirildiğini, Hükümet Doktoru Feridun Ayalp'ın da DP'li olduğunu, değiştirilmesi için 21 Aralık 1946'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına şifre gönderdiğini belirtmektedir.

Çuhruk'un verdiği bilgilere göre, Urfa'nın diğer kazalarından Bozova'da yedi, Akçakale ve Hilvan Kazalarının köylerinde birer DP ocağı vardır. Viranşehir'de ise henüz DP ocağı yoktur (TTK, K. No: 6, D. No: 3/11-B).

Milli Kalkınma Partisi

Vali Kamuran Çuhruk'un raporuna göre; Urfa'da MKP teşkilatını vilayete yaptığı bir iş talebi reddedilen Emekli Yüzbaşı Abdülkadir Belkıs kurmuş ve belediye seçimlerinde de meclis üyesi olmuştu. Kuruluş sırasında üyesi çok olmasına rağmen, milletvekili seçimi sürecinde Abdülkadir Belkıs'ın "tatmin" edilmesi üzerine CHP'ye geçmesi ile zayıflamıştır. Ondan sonra Urfa MKP Başkanlığına Mustafa Bozcan isimli "cahil ve fikr-i sabit" birisi getirilmişti. Urfa'da sadece merkezde bir MKP şubesi kurulabilmişti (TTK, K. No: 6, D. No: 3/11-B).

Cumhuriyet Halk Partisi

Kamuran Çuhruk'un raporunda CHP'ye ayırdığı bölüm oldukça dikkat çekicidir. Kaydettiğine göre; CHP kurucu parti olmasına rağmen, hükümet kuvvetleri tarafından desteklenmedikçe herhangi bir kıymeti yoktu. CHP, Merkez Kaza, Birecik, Suruç, ve Akçakale'de daha yeni teşkilatlanmışken Suruç Kazasındaki teşkilatı da henüz tasdik edilmemişti. Buna göre CHP'nin Birecik'te 7, Siverek'te 7, Akçakale merkezinde 1, Urfa merkez kaza mahallelerinde 17 ve merkez nahiye ve köylerinde 17 olmak üzere 49 şube ocağı vardı. Suruç kazasında tasdik edilmeyen teşkilatlarla birlikte bu sayının 59 olduğunu söyleyen Vali'nin verdiği bilgiye göre, bu sayı DP'nin vilayet genelindeki ocak sayısının yaklaşık yarısı kadardı.

Urfa kaza ve köylerinin CHP ve Halkevlerinin "feyizli nimet ve varlığından" uzak kaldığını ifade eden Vali'ye göre DP sayı olarak Urfa'da daha güçlü görünmektedir. Vali CHP'nin Urfa'daki başarısızlığının sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır:

"1- İşe başladığım tarihten evvelki vaziyet:

C.H.P. vilayet ve kaza idare heyetleri daima muayyen ailelerden teşekkül etmektedir. Bu tarzı hareketten inhisar manasını çıkaran halk gayrı memnun görünmekte ve geriye kalan belli başlı aileler de kendi içlerinde muhalefet yapmaktadırlar.

İdare heyetlerine giren azalar kaza ve nahiyelerde kendi akraba ve tanıdıklarını iş başına getirmek suretiyle hoşnutsuzluk dairesini genişletmektedirler. İşe yarayanlar vardır, köşede kalmışlardır.

Bu şahıslar sıfatlarını kendi ve dostları hesaplarına istismar etmişlerdir.

Ç- Bilhassa milletvekili, il genel kurulu ve belediye seçimlerinde, vilayet parti müfettişi; halk ve muhit haleti ruhiyesini sezmeden harekete geçmişlerdir. Hiçbir varlık teşkil etmeyen ve mensubu bir iki şahıstan ibaret bulunan Milli Kalkınma Partisinin merkezde C.H.P.ye karşı belediye reisi intihabını kazanması bu bakımdan olmuştur.

Halk Ömer Alay adındaki belediye reisini istememektedir. Buna rağmen parti ve vilayet bu şahsı tutmuştur. Vatandaş serbest olarak ve yine H. Partisine namzet göstermek istemiştir. Kabul edilmemiştir. Bu yüzden husule gelen aksül amel Kalkınma Partisi namzedi ismi altında bugünkü belediye reisini kazandırmıştır.

Bu halk Birecik'te bilhassa daha ziyade göze çarpmaktadır. Sözmen ve Kanlı aileleri parti ve vilayetçe aynı zamanda temin edilmek istenmiştir. Bu hareket o an için isabetlidir. Ancak bir tarafa milletvekilliği vadedildiği hâlde diğer tarafa il genel kurul ve belediye reisliği sözü verilmiş olmasına rağmen bu cihet sağlanmamış ve intihaplarda Kanlı ailesi kazandırılmıştır.

Yukarıda arz ettiğim gibi, Sözmenler Demokrat Parti'yi kurmalarına rağmen milletvekili seçiminde tamamen C.H.P. namzetlerine rey vermişlerdir. Fakat genel meclis intihabında da atlatıldıklarını görünce yollarını değiştirmişler ve vilayet ve kazanın müdahalesini ileri sürerek protesto yapmak suretiyle intihaptan çekilmişlerdir.

Bu vaziyetteki aile münafetlerine, idare de ayrı bir gerginlik ilave etmiştir.

D- Parti İdare Heyeti başkanları iyi seçilmemiş ve yerinde olmayan desteklemelerde de hataya düşülmüştür.

Misal; Siverek kazası C.H.P.'si başkanı (B) fişine sokulu Karavar Aşireti Beylerinden Hasan Vural'ın intihabı.

Suruç Kazasında tutunan Dinayı Aşireti Reisi Salih Seyfo gibi.

E- Şahsi iğbirarlar ve tesirler rol oynamıştır.

Misal, Demokrat Parti başkanı Reşit Kemal Timur'la Osman Ağan'ın ailesinin geçimsizliği yüzünden ve idarenin bir tarafı tutmasından Demokrat Parti kurulmuştur. Bugün Demokrat Partinin bütün masrafları sözü geçen şahıs tarafından temin edilmektedir.

Birecik kazasında Sözmen ve Kanlı ailesinin vaziyeti.

Merkezin Akziyaret nahiyesinde Badilli Aşiretinin nahiyeye müdürü tarafından iyi idare edilmemesi yüzünden Demokrat Partinin açılması gibi.

F- Parti tarafından asrın en kuvvetli ve müessir silahı olan propagandaya katiyen yer verilmemiştir.

2- Bugünkü durum:

Halen Urfa Demokrat Partinin gelişmesi karşısında; partcilik ve şahsi izzeti nefis bakımında ileri bir hamle vardır. Fakat kâfi ve tamam değildir.

A- Şimdiki idare heyeti şahsen temiz ve iyi olmalarına rağmen halkı sürükleyecek durumda değildir. Aza mevcudu (7) kişidir. Bunu (9)'a çıkarma suretiyle ve şimdiki idare heyetinde bulunan aynı aileden iki kişinin birisinin tatmin edilerek uzaklaştırılması ve yerine halkça sevilen ailelerden alınma suretiyle yeni bir idare heyetinin intihab edilmesi.

C.H.P.'lileri görünüşte dahi yekdiğerlerine karşı arzu edilen vaziyette bağlı değildirler. Sandalye hırsı, intihablarda düşmeler bu vaziyeti doğurmuştur. Hatta bunlardan bazıları Demokrat Parti ile gizli temasa geçmişlerdir.

B- Parti müfettişi yenidir. Vilayette az dolaşmıştır. Tebellür etmiş kafi bir kanaati yoktur. Henüz yeter miktarda adam tanımamıştır.

C- C.H.P. idare heyeti intihabı henüz yapılmamıştır. Şimdiki çalışanlar bu yüzden endişelidir. Ve işe istenilen şekilde sarılmamaktadır. Demokrat Parti bu hususu istismar etmektedir. İntihabın parti müfettişi gelerek biran evvel yapılması lazım ve faidelidir.

Ç- Demokrat Partiye C.H.P. sinden adam sokulmuş ve hareketleri kontrol ettirilmeye başlanmıştır.

D- Propagandaya ehemmiyet verdirilmiş ve zaman zaman kaza, nahiye ve köyler dolaştırılarak halkla temas temin ettirilmeye başlatılmıştır. Bilhassa propaganda mevzuunda halkı tenvir etmek, hükümeti ısındırmak ve yanlış fikirlerini düzeltmek için partililerce bir gazete çıkarmak hususu düşünülmüştür. Bu iş için vilayet matbaasını partiye satmak istedi. Genel sekreterliğe, Urfa parti başkanlığınca bu cihet arz edildi. Henüz cevap gelmedi.

Duyduğuma göre Demokrat Parti İstanbul'dan bir matbaa temin etmek suretiyle Urfa'da gazete çıkartmak hususunda teşebbüse geçmişlerdir.

E- Hükûmet ve partiye karşı; toprak kanununun merkezde tatbiki hususu bir aksülamel yaratma başlangıcı göstermektedir.

Malumu devletleri olduğu gibi merkezde toprak ekseriyetle Türk kanından olan ailelerin elindedir. Tatbikat devlet malı arazinin tevziinden sonra arz ettiğim şahsi mülklere de teşmil edilecek olursa Demokrat Parti bu tasarruftan azami istifade edecek kanaatindeyim. Kaldı ki bu tarzı tevziden en ziyade istifade edecek zümre memleketle alakası yalnız menfaat olan Kürt ve Araplar olacaktır" (TTK, K. No: 6, D. No: 3/II-B).

Çuhruk; Urfa'daki partilerin durumu ve toplumsal yapısı hakkında bu bilgileri verdikten sonra, vilayette, DP'nin engellenerek CHP'nin tekrar ön plana çıkarılması konusunda valilik olarak ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu kaydetmektedir. Vali ilk iş olarak yukarıda görüldüğü üzere DP teşkilatlarının kurulmasına neden olan çoğu şahsi düşmanlıkları ortadan kaldırmak için sürekli olarak taraflarla bir araya geldiğini ve

onlara itimat telkin ederek hükümete ısındırmaya çalıştığını ifade etmektedir. CHP İl Başkanı ile sürekli olarak temasta olduğunu, CHP'nin zayıf görüntüsüne rağmen, makul ve bölgenin özelliklerine göre idare tarafından desteklendiği sürece her zaman kendini göstereceğini belirtmektedir. Merkezde güçlü görünmesine ve ocak sayısının fazla olmasına rağmen, halkın hükümeti sayması ve her bakımdan çekinmesi sebebi ile DP'nin çoğunluk kazanamayacağını düşünmektedir.

Köy muhtarlık seçimlerine de değinen Vali; CHP adına kesinlikle ümitvar olduğunu ve bu sonucun gerçekleşmesi için gerekli tedbirleri aldığını ifade etmektedir (TTK, K. No: 6, D. No: 3/11-B).

Urfa Valisi Kamuran Çuhruk, 6 Ocak 1947 tarihli bu rapordan sonra, İçişleri Bakanlığı'na bu sefer de hem Urfa merkez hem de Birecik Kazasında CHP'nin ve DP'nin durumları hakkında birinci rapora ek olmak üzere yeni bir rapor göndermişti. Raporun tarihi belli olmamakla birlikte ifadelerden Köy Muhtarlık seçiminden sonra, mahalle muhtarlık seçiminden önce yazıldığı anlaşılmaktadır.

Vali'nin ikinci raporuna göre; CHP'nin Urfa Merkez İdare Heyeti azaları ikiye bölünmüştür. Birinci grubu şimdiki başkan Mithat Kürkçüoğlu ve taraftarları, ikinci grubu ise Urfa Milletvekili Osman Ağan'ın ağabeyi Ali Ağan ve taraftarları teşkil etmektedirler. Mithat Kürkçüoğlu yaşanan sorunlar üzerine Genel Sekreterliğe istifasını sunmuş, yerine de Ali Ağan vekâlet etmektedir.

Urfa merkezindeki bu ihtilaf ocaklara da sirayet etmiş ve Birecik'in birinci raporda bahsedilen durumu nedeniyle burada da ihtilaf ve mücadeleler şiddetlenmiştir. Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan, Urfa Milletvekilleri ve Urfa Valisi Kamuran Çuhruk'un araya girmesine ve Birecik vaziyetini düzeltmeye çalışmasına rağmen hiçbir sonuç alınmamıştır.

Vali Bey'e göre; Urfa merkez teşkilatındaki ihtilaf muhalif partilerin işine gelecektir ve mahalle muhtarlık seçiminde CHP zor durumda kalabilecektir.

Birecik'teki Kanlı ve Sözman aileleri arasındaki mücadele CHP ilçe teşkilatını bozduğu gibi kazadaki memurlar da bu durumdan etkilenmeye başlamışlardı. Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan, Urfa Milletvekili Osman Ağan, Birecik CHP İlçe Başkanı Mustafa Kanlı kazadaki meselenin nedeni hakkında görüşmüşler ve Mustafa Kanlı bütün olayların sorumluluğunun Kaza Kaymakamı Melih Yuluğ'a ait olduğunu iddia etmişti. Bunun üzerine hem vali hem de umumi müfettiş Melih Yuluğ'u kazadan almayı teklif etmişlerse de bir sonuç alınmamıştır.

Kamuran Çuhruk bu bilgileri verdikten sonra İçişleri Bakanlığında nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda emir beklediğini belirtmektedir (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A).

Birecik İlçesinde Mahalle Muhtarlık Seçimleri Süreci

Yukarıdaki rapordan da anlaşılacağı üzere Urfa'da parti mücadelelerinin en fazla karmaşık olduğu yerlerden birisi Birecik'ti. Birecik'in bu durumu nedeniyle muhtarlık

seçimleri sürecinde en fazla buradaki gelişmeler üzerinde durulduğu görülmektedir. 30 Mayıs'ta yapılacak mahalle muhtarlık seçimlerinden kısa bir süre önce 11 Mayıs 1947'de Birecik Kaymakamı Melih Yuluğ Urfa Valiliğine gönderdiği şifrede, CHP'nin İlçe İdare Kurulu'nda bir değişikliğe gidilmediği sürece Partinin bu seçimlerde başarılı olmasının imkânsız olduğunu belirtmişti. Bu neticeyi ancak idarenin CHP'yi açıkça desteklemesinin değiştirebileceğini eklemişti. Kaymakam Vali'den İlçe İdare Kurulunun henüz değiştirilmemesi ve CHP'nin tek şansının da idarenin desteği olması nedeniyle ne yapması gerektiğini soruyordu (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A, (Birecik Kaymakamından Urfa Valiliğine 11.5.1947 tarihli Şifre). Kaymakamın bu yazısı Urfa Valisi tarafından 12 Mayıs'ta İçişleri Bakanlığına (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A, (Urfa Valisinden İçişleri Bakanlığına gönderilen 12.5.1947 tarihli yazı); İçişleri Bakanı tarafından da 16 Mayıs'ta CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran'a gönderilmişti (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A, (İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'den CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran'a gönderilen 16.5.1947 tarihli yazı).

CHP'nin, Urfa ve Birecik'te bulunan Vali ve Kaymakam gibi üst düzey bürokratların açık desteği ile mahalle muhtarlık seçimlerine büyük önem vererek hazırlanmasına rağmen, 21 Mayıs 1947'de DP Genel Merkezi'nden şubelere gönderilen genelgede açıklandığı üzere DP mahalle muhtarlık seçimlerine girmeme kararı almıştı. Buna rağmen, Urfa Valisinin İçişleri Bakanlığına gönderdiği bir yazıdan Birecik'teki vaziyetten doğan endişelerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi de CHP'nin, muhtemelen Belediye seçimlerinde olduğu gibi DP'nin bizzat destekleyerek çıkardığı veya kendiliğinden aday olduktan sonra destek verdiği bağımsız adaylardan çekinmesiydi (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A, (Urfa Valisinden İçişleri Bakanlığına gönderile 22.5.1947 tarihli yazı).

TTK Arşivinin aynı dosyasında bulunan diğer birçok şikâyet dilekçesinden Birecik meselesinin seçimler süresince devam ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki son olarak Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan bizzat yaptığı incelemelerden sonra 13 Haziran 1947'de "Birecik Meselesinin Kısa Tarihçesi" başlığı ile ayrıntılı bir rapor hazırlamış ve İçişleri Bakanlığına sunmuştu.

Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın Birecik Meselesinin Kısa Tarihi Başlıklı Raporu¹⁰

Avni Doğan raporuna Birecik'te parti mücadelelerinde etkili olan Kanlı ve Sözman ailelerinin birbirlerine karşı durumlarını ve siyasi pozisyonlarını belirleyerek başlamıştır. Buna göre; birbirlerine akraba olan Sözman ve Kanlı aileleri aralarında kan dökülmesi veya namus meselesi gibi ağır sorunlar olmamasına rağmen, uzun yıllardan beridir karşılıklı büyük bir kin beslemektedirler. Bu kinin başlıca sebebi ise menfaat ve Birecik ve köylerine tasarruf hırsı olarak gösterilmektedir.

Doğan'ın kaydettiğine göre; Tek Parti dönemi boyunca CHP, Kanlı ailesini desteklemişti. Öyle ki bu dönemde Birecik'teki, Parti, Belediye, Umumi Meclis Üyelikleri, Hava Kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi mahalli kuruluşların hemen hepsi Kanlı ailesi tarafından temsil ve tasarruf edilmişti. Çeşitli dönemlerde yerel idare bu iki aile arasındaki husumeti ortadan kaldırmak için teşebbüslerde bulunmuşsa da bir başarı elde edilememişti. Hatta bir ara iki ailenin ileri gelenleri başka yerlere nakledilerek bir dönem için sükûnet sağlanmışsa da bu durum uzun süre devam edememişti. Her iki ailenin ortak özelliği amaçlarına ulaşmak için ilçedeki devlet memurlarını elde etmek yahut aleyhlerinde şikâyetlerde bulunarak ilçeden göndermeye çalışmaktı.

İki aile arasındaki kin çok partili siyasi hayata geçişten sonra yapılan milletvekili ve belediye seçimleri sırasında daha da belirginleşti. Birecik Belediye seçimlerini Sözmanlar kazanarak ilçede DP şubelerini açtılar. Aynı seçimlerde Urfa belediye seçimi de CHP aleyhinde bir birlik teşkil eden zümre tarafından kazanıldı. Avni Doğan'a göre; gerek Urfa merkezindeki gerekse Birecik'teki bu muhalif yapı CHP'ye karşı bir fikir muhalefeti olmaktan ziyade zümre ve ailelerin şahsi menfaatlerinin çarpışmasından ve CHP Vilayet İdare Heyetini teşkil edenlerin şahsi eğilim ve isteklerini parti menfaatlerinin üstünde tutmalarından ileri geliyordu.

Birecik'teki bu durum üzerine Birinci Genel Müfettiş Avni Doğan müdahale ihtiyacı duymuş ve ilçede DP şubelerini açan Sözman ailesi ile çeşitli temaslarda bulunmuştu. Bu temaslarda neticesinde Sözman ailesi temsilcilerinin ifadeleri, çok partili siyasi hayata geçişte partilerin toplumsal tabanlarının naifliğini gözler önüne sermektedir. Çünkü görünen o ki partileri destekleyen insanlar arasında düşünsel planda hemen hiçbir fark yoktur. Şahsi veya ailevi çıkarlar kişilerin siyasal pozisyonunu belirleyen en önemli gösterge gibi görünmektedir.

Sözman ailesinin temsilcileri şöyle diyorlardı: "Kanlı ailesi bizi Halk Partisine almadılar. Bütün mevkileri elde etmek için partiye kendi adamlarından başkasını kaydetmediler. Biz Demokrat Partiye Kanlı ailesinin tahakkümüne mukabele etmek için girdik. Demokrat Parti programıyla Halk Partisi programı arasında bir tercih yapmış

¹⁰ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 8, D. No: 3/22-A, (Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın İçişleri Bakanlığına sunduğu 13.6.1947 tarihli raporu). Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın raporunun bulunduğu dosyanın da iç tasnifi yapılmadığı için sayfa veya belge numarası verilmeden sadece kutu ve dosya numarası verilecektir.

değiliz. Halk ekseriyetinin isteğine rağmen Birecik'e yıllardan beri tahakküm eden bir zümreye karşı koymak için başka çare bulamadık" (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A).

Sözmen ailesinin bu talep ve ifadeleri üzerine Avni Doğan, milletvekili seçimlerinde CHP adaylarına oy vermeleri karşılığında CHP üye defterlerinin açılarak Sözmenlerin de partiye kaydedileceğine dair söz vermişti. Ancak Sözmenler sözlerinde durarak milletvekili seçimlerinde CHP adaylarına oy verdikleri hâlde milletvekili seçimi ile Vilayet Umumi Meclisi seçimleri arasında geçen dönemde defterlerin açılarak partiye yeni üye kaydını konusunda herhangi bir hamle yapılmamıştı.

Umumi Meclis seçimi sırasında her iki aileyi uzlaştırarak meclis üyeliklerini iki aileye eşit olarak paylaşmak için Urfa Milletvekilleri araya girmişlerse de iki tarafın ihtirasları nedeniyle başarılı olamamışlardı. Avni Doğan'a göre; milletvekili seçimlerinde Kanlı ailesinden Atalay Akan aday gösterildiği ve seçildiği için Kanlı ailesinin Umumi Meclis seçimlerinde karşı tarafa daha müsamahalı yaklaşması gerekirdi. Ama bu gerçekleşmemişti. Bu arada Urfa Valisi değişmiş, Çorum'a nakledilen Vali Halis Bilaloğlu'nun yerine Kamuran Çuhruk tayin edilmişti. Parti Müfettişliğinden ayrılan Ahmet Gürel'in yerine de Hıfzırrahman Öymen gönderilmişti.

Kamuran Çuhruk Urfa'daki görevine giderken Diyarbakır'da bulunan Avni Doğan'a uğramıştı. Raporda Avni Doğan'ın Vali'ye verdiği bir takım tavsiyeler oldukça dikkat çekicidir. Doğan Vali'ye, Birecik'teki vaziyeti anlatarak oradaki ihtilafı yatıştırmak ve "sebepsiz teşekkül eden Demokrat Parti'nin inhilalini sağlamak için -vaziyeti müsait bulunduğu takdirde- tedbir ve teşebbüslerde bulunmasını" tavsiye etmişti. Bu tavsiye üzerine Vali Birecik Kaymakamı'nı Sözmenler ile ilişki kurmaya yönlendirdi. Ancak bu kez de Kanlı ailesi Kaymakam'ın Sözmenler'le hoş geçindiğini, onlardan rüşvet aldığını iddia ederek birtakım söylentiler yaymaya başladı.

Bütün girişimlere rağmen, iki aile arasındaki sorunların çözülemediğini gören Avni Doğan, mahalle muhtarlık seçimlerinden önce bu meselelere CHP Genel Merkezi'nin el atmasını ve alınacak kararın kendilerine de bildirilmesini istiyordu.

Mahalle muhtarlık seçimlerinden üç dört gün önce Parti Müfettişi Hıfzırrahman Öymen, Urfa Valisi Kamuran Çuhruk ve Umumi Müfettiş Avni Doğan bu kez de Diyarbakır'da bir araya gelerek Birecik meselesini görüştüler. Parti Genel Sekreterliği'nin henüz kesin karar almaması nedeniyle yine çözümü kendi aralarında bulmak için harekete geçtiler. Alınan karara göre Parti Müfettişi Birecik'e giderek seçimleri bizzat kontrol edecekti. Ayrıca Kanlı ailesi temsilcileri ile görüşülerek onlara Kaymakam'la ilgili çekinceleri devam ediyorsa Kaymakamın ve onunla birlikte hareket eden diğer memurların Birecik'ten alınabileceği ifade edilmişti. Ancak Parti Müfettişi, mahalle muhtarlığı gibi nispeten önemsiz bir seçim nedeniyle Kaymakamın görevden alınmasını uygun görmemişti.

Umumi Müfettiş Avni Doğan raporunda Birecik'teki mahalle muhtarlık seçimleri sürecine de değinmektedir. Buna göre, seçim süreci oldukça sert şekilde cereyan etmesine rağmen, ufak tefek olayların haricinde çok büyük meseleler çıkmamıştı. Kanlı

ailesi taraftarlarından altı yedi kişi kaymakama hakaret ve halkı tecavüze tahrik gerekçeleriyle mahkemeye sevk edilmişti.

Birecik meselesini bu şekilde açıklayan Avni Doğan, son olarak konunun halledilmesi için bazı öneriler de ileri sürmüştü. Avni Doğan'a göre öncelikle meselenin örtbas edilmeyerek deşilmesi ve Genel Sekreterlikçe çözülmesi gerekirdi. Genel Sekreterlik şayet Sözmanlerin iddialarını kabul ile parti defterlerini açarak yeni üyeler kaydedilmesine karar verirse, o zaman şimdiki CHP İdare Heyeti'nin istifa ettirilerek yeni bir heyetin kurulması gerekecektir. İki ailenin anlaşması imkânsız olduğu için bu kez de Sözmanler desteklenmiş gibi görünecektir. Şayet bu yola gidilmeyerek Kanlılar desteklenmeye devam edilecekse o zaman da hem parti hem de Hükümet idaresinin buna göre tedbir alması yerinde olacaktır.

Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın 13 Haziran 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'e gönderdiği bu rapor, Sökmensüer'in konu hakkındaki kendi düşünce ve önerilerini de eklediği bir üst yazıyla 24 Haziran 1947'de CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran'a sunuldu.

Şükrü Sökmensüer'e göre Birecik konusunda iki türlü davranılabilirdi. Birincisi, önceden olduğu gibi Kanlı ailesi korunmaya devam edilebilir. İkincisi ise Sözmanlerin talepleri karşılanarak Sözmanlerden isteyenlerin partiye üye olmalarının yolu açılır ve bir yıl sonraki ilçe kongresinde yapılacak tarafsız seçimle kimin oyu daha fazla ise o ilçe İdare Heyetine girer. İçişleri Bakanı'na göre ikinci öneri uygulanırsa yapılacak seçimde hem hangi tarafın daha güçlü olduğu ortaya çıkar, hem de o tarihe kadar her iki tarafın da parti hizmetinde çalışması sağlanmış olur. Böylece uzun yıllardır partiye hizmet eden Kanlı ailesinin bir emirle işten uzaklaştırılmasının ve bundan doğacak tepkilerin önüne geçilirdi (TTK, K. No: 8, D. No: 3/22-A).

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan raporlar, Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde siyasal iktidar bürokrasi ilişkileri ve iktidar muhalefet ilişkileri ile siyasi partilerin tabanlarının hangi gerekçelere göre şekillendiği konularına mikro ölçekte açıklama getirmektedir.

CHP, iktidar yıllarında bürokrasiyi tam anlamıyla kontrol altına aldı. Hatta 1935 yılında başlayan parti-devlet bütünleşmesi, 18 Haziran 1936 tarihinde Genel Başkan Vekili İsmet İnönü'nün genelgesiyle daha da ileriye götürülmüştü. Genelgeye göre; İçişleri Bakanı aynı zamanda Parti Genel Sekreteri; Valiler, buldukları vilayetlerin CHP İl Başkanları, Genel Müfettişler ise bölgeleri içinde bütün devlet işlerinde olduğu gibi parti çalışmalarının ve örgütlerinin de müfettişi olarak kabul edilmişlerdi. Ayrıca Memurlar Kanunu'na göre, memurların siyasi dernek ve kulüplere girmeleri yasaklanmışken, bu yasaktan CHP'nin muaf tutulması artık Türkiye'de devlet ve partinin sınırlarının oldukça muğlaklaştığını göstermekteydi. Dolayısıyla alınan bu karardan sonra Türkiye'de bürokrasi CHP'nin veya tam tersi CHP devletin/bürokrasinin kontrolüne girmişti (Goloğlu, 1972: 190-192; Koçak, 2011: 154-157). Kısaca 1945'te Türkiye tek parti kurumları ve mantalitesiyle çok partili bir hayata geçmişti.

Demokrasi açısından kabul edilemez görünen bu durum, geçerli olan tek parti rejimi nedeniyle normal karşılanabilir. Ama böyle bir bürokratik yapıyla çok partili hayata geçilmesi demek parti mücadelelerinin aynı zamanda bütün partilere eşit mesafede olması gereken bürokrasiye de sirayet etmesi ve bürokrasinin tek parti dönemi alışkanlığı ile CHP'nin temsilcisi gibi davranması sonucunu doğuracaktır. Esasen 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda yeniden düzenlenen Nizamname hükümlerinin uygulanması çerçevesinde Genel Başkanlık Divanınca alınan karara göre valilerin vilayetlerin CHP İl Başkanı olmaları kuralı kaldırılmıştı. Ama valilerin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da parti teşkilatlarına yardım etmesi isteniyordu. Aynı kararda CHP Genel Sekreteri'nin de İçişleri Bakanı değil, Devlet Bakanı olarak hükümete gireceği belirtilmişti. Bu karar, kâğıt üzerinde devlet ve parti/hükümetin tamamen ayrıldığını gösterse de valilerin dolayısıyla bürokrasinin parti ile ilişkileri tam anlamı ile kesilmiyordu (Koçak, 2010b: 93-94) Bürokrasi ile CHP arasındaki bu bağın çok partili hayata geçildikten sonra da devam ettiği görülmektedir. Nitekim yukarıda konu edilen raporlar bu açıdan oldukça açık örnekler teşkil etmektedir. Raporunun içeriğine değinmeden Urfa Valisinin bağlı bulunduğu İçişleri Bakanlığına gönderdiği raporun İçişleri Bakanı tarafından doğrudan CHP Genel Sekreterliğine sunulması ve oradan gelecek emirleri beklediğini belirtmesi, çok partili siyasi hayata geçilmiş olmasına rağmen, bürokrasi ile CHP arasındaki organik bağın boyutlarını göstermektedir. Yine Genel Müfettiş Avni Doğan tarafından hazırlanan raporda da aynı durum söz konusuydu. Avni Doğan da Birecik meselesi hakkında hazırladığı raporu İçişleri Bakanı'na, o da konu hakkında yapılması gerekenleri sıraladığı önerileriyle birlikte CHP Genel Sekreterine sunmuştu. Her iki raporun da çeşitli ayrıntılarına rağmen, temelde Urfa'daki parti mücadeleleri ve özellikle de muhtarlık seçimlerindeki partilerin pozisyonu ile ilgili olduğu düşünülünce Vali, Kaymakam ve Umumi Müfettiş gibi bürokratların doğrudan CHP mensubu gibi davranmaları yapılan seçimlerin partiler açısından eşit şartlarda yapılıp yapılmadığı sorusunu cevabıyla birlikte akla getirmektedir.

Çalışmada ele alınan iki raporun bir diğer boyutu da Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde iktidar muhalefet ilişkileri ile partilerin tabanlarının hangi gerekçelere göre şekillendiği konusuna Urfa örneğinde getirdiği açıklamadır.

Merkezde asker-sivil bürokratlar ile aydınların taşra/çevrede yerel eşraf/ağalar ile kurdukları ittifak ile kazanılan Kurtuluş Savaşı'ndan sonra aynı ittifak CHP ile devam etmiş ve CHP tek parti olarak 1945'e kadar ülkeyi yönetmişti. Bu dönemde taşrada iktidar partisi ile yakınlık kuran kesimler kendi bölgelerinde iktidarın nimetlerinden faydalanarak yerel iktidar alanları yaratmışlardı. Bu durum ister istemez kendi muarızını da doğurmuştu. Kırsal kesimde bazen iktidara karşı oluşan tepki aşiret, kabile, aile gibi sosyal grupların mücadelesine dönüşürken, bazen de bu grupların kendi aralarındaki husumet ve mücadele siyasi tercihlere yansiyordu. Tek parti döneminde alternatifsizlikten dolayı fazla görünür olamayan bu mücadele çok partili siyasi hayatla birlikte sert bir biçimde kendisini göstermeye başladı.

Hem Vali Kamuran Çuhruk'un hem de Umumi Müfettiş Avni Doğan'ın raporlarında açıkça görüldüğü üzere Urfa'da partiler arası mücadele aşiret/aileler arası mücadele ile

birbirine karışmıştı. Tek parti döneminde iktidar tarafından desteklenen ve iktidarın nimetlerinden faydalanan kesimlere karşı bu ittifakın dışında kalanlar muhalefetin ortaya çıkması ile birlikte muhalif partilere girmişler ve orada siyaset yapmaya başlamışlardı. Yani Urfa örneğinden hareketle görünen o ki taşrada parti mücadeleleri partilerin programları, ideolojileri veya tüzükleri üzerinden değil çoğunlukla toplumsal grupların kendi aralarındaki mücadelelerinden kaynaklanıyordu. İktidar partisi tarafından desteklenen bir aile ile husumeti veya düşmanlığı olan diğer bir aile, ideolojisine, programına bakmaksızın muhalif partiye dâhil olabiliyordu. Toplumun siyasete bakışı partilerin siyaset yapma biçimini de şekillendiriyordu. Yine raporlarda görüldüğü üzere başta CHP olmak üzere siyasi partiler taşrada bütün halk kesimlerine seslenmek yerine, halkı temsil ettiklerini düşündükleri aşiret veya aile reisleri gibi güçlü figürlerle ittifak kurmaya meyilliydiler. Siyasi partiler kırsal kesimdeki aşiret ve aileleri blok oy deposu olarak değerlendiriyorlardı. Bu durum çok partili siyasi hayat geçildikten sonra da devam etmiştir.

Son olarak çalışmada ele alınan raporlar doğrultusunda şunlar söylenebilir. Türkiye, tek parti kurumlarıyla çok partili siyasal hayata geçmişti. Muhalefetin ayakta durmasını sağlayacak yasal güvenceler mevcut değildi. Demokrasiyi koruyacak yasal bir güvence olmadığı gibi, demokrasinin gereklerine, nitelik ve değerlerine ilişkin müktesebat da eksikti. Belki de demokrasi, içerisinde barındırdığı niteliklerden daha çok, tek parti iktidarına son vermek için oldukça kullanışlı bir enstrüman olması nedeniyle bir yer edinmişti. Kaldı ki, günün iktidar kadroları otoriter bir idarenin ileri kademelerinden ayrılarak gelmişlerdi. Erol Güngör'ün deyimiyle "40 yaşından sonra bir insanın yeni bir şahsiyet kazanması ve yeni şahsiyetiyle başarılı olması ne kadar mümkünse, bu kadronun demokratik hayatın gereklerine uyması da o kadar mümkündür" (Macit, 2010: 51).

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).
 Türk Tarih Kurumu Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu (TTK Arşivi).
 ÇAVDAR, Tefik, "Demokrat Parti", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yayınları, s. 2062. (ss. 2060-2075).
 GOLOĞLU, Mahmut, Demokrasiye Geçiş 1946-1950, İstanbul, 1982.
 GOLOĞLU, Mahmut, Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Cilt: 7, Ankara, 1972.
http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri/1946.php (24.05.2013)
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/951.html> (07.05.2013)
 KAYIŞ, Yasin, "1946 Belediye Seçimleri ve Basım", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz). (ss. 397-419).
 KOÇAK, Cemil, "Siyasal Tarih (1923-1950)", Türkiye Tarihi, 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), II. Basım, İstanbul, 2011.
 KOÇAK, Cemil, Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti, Cilt:1, İstanbul, 2010a.
 KOÇAK, Cemil, Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar, Cilt: 2, İstanbul, 2012.
 KOÇAK, Cemil, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Cilt:2, 5. Baskı, İstanbul, 2010b.

- MACİT, Mustafa, Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Siyaset, Siyasal Reklam ve İlanların Dilinden /1950-2000, İstanbul, 2010.
- RUHİ, Ahmet Cemal, "Pasaport ve Pasaport Çeşitleri", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XI/1-2, (2007), s. 334.
- SAKAL, Fahri, "Tek Parti'nin Vatandaşları ve Ötekileştirdikleri", History Studies, Volume: 1/1, 2009, s. 137. (ss. 134-160).
- Sicill-i Kavânîn, I, (24 Nisan 1336-31 Teşrin-i Evvel 1341), Cihan Matbaası, İstanbul, 1926.
- ŞAFAK, Ali, Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, 4. Baskı, Selim Kitabevi, Ankara, 2002.
- TUNÇAY, Mete, "Cumhuriyet Halk Partisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yayınları, s. 2024. (ss. 2019-2024).
- Ulus Gazetesi.